

Іван Паров'як
(Чернівці)

ДИНАМІКА ВЖИВАННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ СПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Досліджується проблема речення, яка залишається актуальною в сучасній лінгвістиці. Дослідження дає можливість побудови об'єктивних описів складнопідрядних речень на основі сукупних характеристик тексту та кількісного вираження їх системних взаємозалежностей.

Ключові слова: складнопідрядне речення (СПР), динаміка вживання, співвідношення частоти вживання, авторський стиль, процес комунікації.

Исследуется проблема частоты употребления разных типов предложений, которая остается актуальной в современной лингвистике. Исследование делает возможным объективное описание сложноподчиненных предложений на основе совокупных характеристик их употребления в тексте и количественного выражения их системных взаимозависимостей.

Ключевые слова: сложноподчиненное предложение (СПП), динамика употребления, соотношение частоты употребления, авторский стиль, процесс коммуникации.

The article deals with the research of various sentences frequency problem topical for contemporary linguistics. The present investigation gives an opportunity to compose the objective description of compound sentences on the basis of integral textual characteristics their context use and quantitative expression of systematic interdependency.

Key words: compound sentence, the dynamics of usage, correlation of the frequency of usage, author's style, the process of communication.

Нинішній етап розвитку лінгвістичної науки характеризується інтенсивним вивченням мови в дії, тобто як одного з найважливіших знарядь, яке людина використовує у своїй діяльності. Процес комунікації протікає в реченнях, які об'єднуються в текст. Сучасна лінгвістична наука, продовжуючи традицію дослідження побудови речення, яке сягає корінням вчення В. фон Гумбольдта, значно розширила свої межі. Такі дослідження ґрунтуються на одиницях різного рангу: словосполученні, реченні й тексті.

Центральне місце в галузі синтаксису посідає речення, тому що воно принципово відрізняється від всіх інших одиниць нижчого ієрархічного рівня, таких як фонема, морфема, слово і словосполучення, і водночас опирається на характеристики найвищого рівня, тексту [2, с. 223].

Проблема речення вважається однією з найбільш складних проблем мовознавства, і не випадково у різних визначеннях речення знаходять відображення основні положення різних лінгвістичних шкіл. До кінця XIX ст. укорінюється визначення речення як думки, вираженої словами. Подібне тлумачення використовується в сучасних мовознавчих школах: реченням називають поєднання слів чи окремі слова, що виражають завершену думку [1, с. 7].

На противагу такому одноплановому розумінню речення в другій половині XIX ст. представники психологічного напрямку висунули концепції, що ґрунтуються на розумінні мови як явища індивідуального мислення. Прикладом може слугувати визначення речення, яке ми фіксуємо у Г. Пауля.

„Der Satz ist der sprachliche Ausdruck, das Symbol dafür, dass sich die Verbindung mehrerer Vorstellungen oder Vorstellungsgruppen in der Seele des Sprechenden vollzogen hat, und das Mittel dazu, die nämliche Verbindung der nämlichen Vorstellungen in der Seele des Hörenden zu erzeugen“ [5, с. 7].

Основними ознаками німецького речення, за Е.І. Шендельс, є:

- а) типове німецьке речення двочленне, воно складається з підмета та присудка, а відношення між ними являють собою ядро речення;
- б) ці відношення виражають модальність, предикативність, час, особовість, тобто всі ті значення, яких потребує висловлювання;
- в) кожне речення має власний вербальний характер, невербальні речення є відхиленнями від типового речення [4, с. 211].

Сума цих ознак дає змогу розглядати просте речення як цілісне речення, що водночас може бути назване елементарним і може складатися з одного слова.

У складному реченні ці властивості притаманні кожній частині речення. В його організації беруть участь усі мовні засоби: фонетичні лексичні, морфологічні і синтаксичні [3, с. 27].

Речення продовжує залишатися одним із найважливіших об'єктів лінгвістичної теорії, незважаючи на зростаючий інтерес до тексту.

У сучасному мовознавстві спостерігається принципово новий підхід до складнопідрядного речення (далі – СПР), яке розглядається як монолітна синтаксична одиниця, яка має чітку ієрархічну структуру.

Характер розподілу довжини речення є диференційною ознакою, що характеризує кожний авторський тип викладу думки.

Матеріал дослідження складають тексти художніх творів німецькомовних авторів від початку до середини другої половини ХХ ст.: австрійських авторів – Роберта Музіля „Die Verwirrungen des Zöglings Törless” (1906), Йозефа Рота „Zipper und sein Vater” (1928), Хайміто фон Додерера „Die Strudelhofstiege” (1951) та роман Інгеборг Бахман „Malina” (1971), з яких методом суцільної вибірки було отримано 509 СПР; німецьких авторів – Генріха Манна „Der Untertan“ (1914), Анни Зегерс „Das siebte Kreuz“ (1939), Ральфа Дарендорфа „Die neue Freiheit“ (1975) та Інго Шульце „33 Augenblicke des Glücks” (1995). Метою дослідження є опис основних характеристик СПР у текстах художнього стилю та дослідження динаміки їх розвитку у ХХ ст.

У нашому дослідженні співвідношення частоти вживання досліджуваних явищ встановлювались за допомогою підрахунку спільної вживаності складнопідрядних речень на обраній кількості сторінок. Спочатку визначимо частоту вживання СПР по відношенню до інших речень в аналізованих романах. За даними таблиці 1, чітко простежується, що у творі, написаному Р. Музілем, кількість СПР по відношенню до інших речень складає 35,8 %. У подальшому починається деякий спад вживаності СПР. Про це свідчить твір Й. Рота „Zipper und sein Vater” – 32,3 %. У двох наступних авторів, які написали свої твори вже в другій половині ХХ ст., кількість СПР збільшується, а в творі Інгеборг Бахман „Malina” кількість СПР (59,1 %) становить більше половини усіх речень.

Беручи до уваги той факт, що типи підрядних речень у текстах різних авторів, а також різних варіантів мови можуть слугувати цікавим об’єктом статистичних підрахунків, ми досліджуємо типи СПР у творах німецькомовних авторів. Наше завдання полягає в отриманні кількісних характеристик вживання всіх типів підрядних речень у романах авторів Генріха Манна (1914), Анни Зегерс (1939), Ральфа Дарендорфа (1975) та Інго Шульце (1995). Проведений аналіз вживання СПР дозволяє дослідити динаміку розвитку підрядних речень у ХХ ст. на прикладі обраних авторів.

Таблиця 1

Частота вживання СПР

	R. Musil „Die Verwierungen des Zöglings Törless” (1906)	J. Roth „Zipper und sein Vater” (1928)	H. von Doderer „Die Strudelhofstiege” (1951)	I. Bachmann „Malina” (1971)
Всього речень	422	532	242	137
Всього СПР	151 35,8 %	172 32,3 %	105 43,4 %	81 59,1 %

За даними таблиці 2, у творі, написаному Р. Дарендорфом у другій половині ХХ ст., кількість СПР по відношенню до інших речень становить

52,1 %, тобто більше половини всіх речень. На початку століття такі автори, як Г. Манна та А. Зегерс, вживають СПР майже в однаковій кількості – 31,3 % та 30,4 % відповідно. У романі, написаному в кінці ХХ століття І. Шульце, СПР зустрічаються найрідше з усіх речень нашої вибірки.

Таблиця 2

Частота вживання СПР

	H. Mann „Der Untertan” (1914)	A. Seghers „Das siebte Kreuz” (1939)	R. Dahrendorf „Die neue Freicheit” (1975)	I. Schulze „33 Augenblicke des Glücks” (1995)
Всього речень	499	477	194	410
Всього СПР	156 31,3 %	145 30,4 %	101 52,1 %	109 26,6 %

Оскільки у дослідженні бралися до уваги СПР не тільки з одним підрядним реченням, а й з кількома однаковими або різними підрядними, передбачається, що кількість СПР не буде збігатися з кількістю підрядних речень.

У творі Г. Манна фіксуємо 197 підрядних речень, в романі А. Зегерс – 195 речень, у Р. Дарендорфа – 172, а у І. Шульце – 134 речень. Можна зробити висновок, що у романі Г. Манна та А. Зегерс спостерігається найбільша кількість підрядних речень, а найменша – у творі, написаному наприкінці

XX ст. І. Шульце – лише 139. Як ми мали змогу переконатися, протягом XX століття наявна тенденція до зменшення частоти вживання СПР.

Ми охарактеризували та дослідили динаміку вживання різних типів підрядних речень у XX столітті на прикладах творів австрійських та німецьких авторів. Статистичний аналіз СПР у розглянутих творах допомагає пізнати, як розвивалися різні типи підрядних речень у XX ст. у двох варіантах німецької мови. Порівняння статистичних характеристик СПР у творах різних авторів в історичному плані допомагає вивчити становлення норм кожного функціонального стилю, зміну й розвиток досліджуваних об'єктів.

За даними діаграми (рис. 1), яка чітко демонструє динаміку розвитку СПР, як німецькими, так і австрійськими авторами СПР вживаються однаково до другої половини XX ст. Тобто, порівняно з першими авторами, кількість речень зменшується, а потім збільшується. Суттєва відмінність помітна між реченнями, вибраними в авторів кінця XX ст. У австрійського автора частота вживання СПР збільшується до 59,1 %, а у німецького – зменшується до 26,6 %.

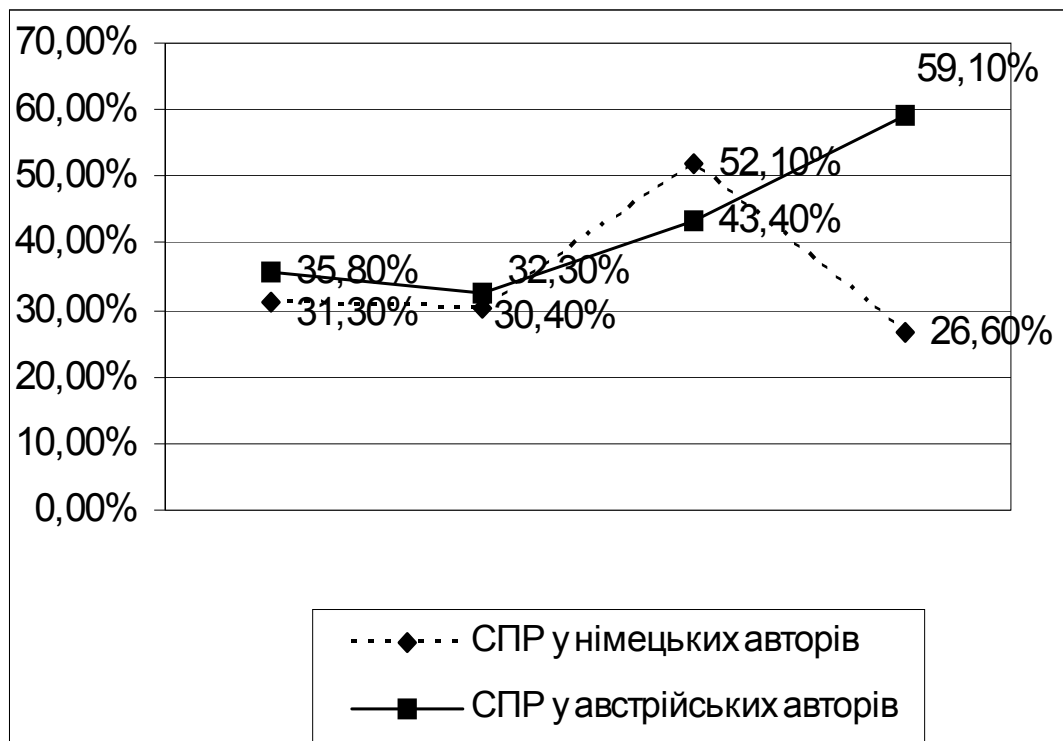

Рис. 1. Динаміка розвитку СПР у творах німецьких та австрійських авторів

Результатами дослідження встановлено, що частота вживання СПР має різний ступінь залежності від авторського стилю, а також від періоду написання твору. Проведений експеримент показав також, що серед підрядних речень практично немає таких, які б вживалися лише в текстах одного автора й абсолютно не траплялися в текстах іншого.

Загальна динаміка вживання СПР у ХХ ст. зростає, крім одного німецького автора кінця ХХ ст. Про зростання частоти вживання СПР свідчать твори австрійських авторів Х. фон Додерера (43,1 %) та І. Бахман (59,1 %). Це вказує на те, що СПР відіграють велику роль у художній літературі кінця ХХ ст.

Цікавими виявилися результати дослідження підрядних означальних речень. Цей тип речень становить найбільшу частку з усіх підрядних речень у кожного автора. Провівши підрахунки частоти вживання цих речень, ми виявили певний спад у їх вживанні як австрійськими, так і німецькими авторами. Якщо порівняти початок та кінець ХХ ст., то частота вживання підрядних речень зменшилася з 51,4 % до 31,2 % у австрійських авторів та з 34,5% до 28,8 % у німецьких авторів.

Серед таких типів підрядних речень, як підрядні речення причини, умови та підрядні допустові речення, в австрійських авторів ми помітили певне зростання частоти їх вживання. Частота вживання підрядних речень причини зросла з 2,1 % до 12,5 %, підрядних речень умови – з 0,8 % до 5,3 %, підрядних допустових речень – з 0,4 % до 3,1 %. У німецьких авторів зростає лише кількість підрядних допустових речень і від 1 % до 4,3 %. Щодо інших типів речень, то кількість підрядних речень причини від початку ХХ ст. зростає і становить найбільший відсоток серед інших авторів, у автора другої половини ХХ ст. простежується певний спад, а у творі кінця ХХ ст. знову зростає частота вживання даних речень. Частота вживання німецькими авторами підрядних речень умови до кінця століття зменшується.

Досліджуючи динаміку вживання підрядних присудкових, наслідкових речень та підрядних речень місця у австрійських авторів, слід звернути увагу на певну закономірність. Такі австрійські автори, як Р. Музіль (1906) та Х. фон Додерер (1951), вживають дані речення частіше, ніж Й. Рот (1928) та І. Бахман (1971). Тобто була помічена така тенденція вживання, наприклад, підрядних присудкових речень: у Р. Музіля (1906) частота вживання цих речень становить 3,3 %, потім завважуємо певне зменшення кількості

речень до 1,6 % (Й. Рот, 1928), далі – зростання вживаності речень цього типу речень до 10,6 % (Х. фон Додерер, 1951) і знову зменшення частоти вживання підрядних присудкових речень – 7,1 % (І. Бахман, 1971). Серед речень, відібраних у німецьких авторів, також фіксуємо зменшення вживання підрядних речень у кінці століття, але лише серед підрядних присудкових, наслідкових речень. Динаміка вживання підрядних речень місця суттєво відрізняється. Якщо у австрійських авторів даний тип речення зустрічається частіше і майже в однаковій кількості, то в німецьких авторів вживання цих речень відбувається з різкими збільшеннями та спадами.

У вживанні підрядних порівняльних речень і підрядних речень мети у австрійських авторів помічена певна закономірність. Такі автори, як Р. Музіль (1906) та Х. фон Додерер (1951), вдаються до названих речень рідше, ніж Й. Рот (1928) та І. Бахман (1971). Щодо німецьких авторів, то у вживанні підрядних порівняльних речень існує певна схожість. Порівнявши отримані дані про підрядні речення мети в німецьких авторів, ми прийшли до висновку, що Г. Манн на початку століття використовує 1,5% даних речень, тоді як у австрійського автора того проміжку часу дані речення відсутні.

Щодо вживання підрядних речень способу дії та підрядних підметових реченнях, то можна зробити такий висновок, що спільним для австрійських авторів є те, що частота вживання даних підрядних речень певною мірою зростає, а у творі кінця ХХ ст. Інгеборг Бахман „Malina” (1971) – зменшується. У німецьких авторів, навпаки, кількість підрядних підметових речень у творі кінця ХХ ст. Інго Шульце „33 Augenblicke des Glücks” (1995) збільшується. Вживання підрядних речень способу дії в німецьких та австрійських авторів майже збігається.

Ще один тип закономірності ми помітили у вживанні підрядних речень часу. Динаміка вживання даних речень як у австрійських, так і у німецьких авторів схожа. Кількість даних речень зменшується до другої половини ХХ ст. порівняно з початком століття та збільшується в кінці століття. Відмінністю між авторами є те, що в німецького автора кількість речень у кінці століття перевищує кількість речень на початку, а у австрійського автора хоч і збільшується, але менша порівняно з початком століття.

Проведене дослідження показало, що частота вживання різних підрядних речень у ХХ ст. характеризується певною закономірністю

у вживанні авторами ХХ ст. тих чи інших типів підрядних речень. Однак неправомірно стверджувати, що така динаміка вживання СПР у німецькій мові характерна для всього ХХ ст., тому що ми відібрали лише частину певного твору певного автора.

Основний підсумок описаних досліджень полягає в тому, що вони доводять можливість побудови об'єктивних описів СПР на основі сукупних характеристик тексту та кількісного вираження їх системних взаємозалежностей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гульга Е. В. Синтаксис современного немецкого языка / Е. В. Гульга, Н. Д. Натанзон. – М. : Просвещение, – 1966. – С. 226.
2. Москальская О. И. Теоретическая грамматика современного немецкого языка : учебник для студентов ин-тов и фак. иностр. яз. / О. И. Москальская. – М., 1975. – С. 366.
3. Смеречанський Р. І. Довідник з граматики німецької мови / Р. І. Смеречанський. – К., 1989. – С. 304.
4. Шендельс Е. И. Практическая грамматика немецкого языка : учебник для студентов ин-тов и фак. иностр. яз. / Е. И. Шендельс. – М., 1988. – С. 416.
5. Paul H. Deutsche Grammatik / H. Paul. – 1957. – С. 228-258.
6. Bachmann I. Malina / Bachmann I. – Suhrkamp, 1980.
7. Dahrendorf R. Die neue Freiheit / Dahrendorf R. – München, 1975.
8. Doderer H. von. Die Strudhofstiege und die Tiefe der Jahre / Doderer H. von. – München, 1966.
9. Mann H. Der Untertan / Mann H. – Berlin, 1960.
10. Musil R. Die Verwirrungen des Zöglings Törless / Musil R. – Hamburg, 1991.
11. Roth J. Zipper und sein Vater / Roth J. – Köln, 1986.
12. Schulze I. 33 Augenblicke des Glücks / Schulze I. – München, 1998.
13. Seghers A. Das siebte Kreuz / Seghers A. – Berlin und Weimar, 1966.